

פרשת תזריע

היולדת, פלא הלידה והחוויה הדתית

דליה מרקס

פרשת תזריע פותחת בתיאור תהליך ההיטהרות שעוברת היולדת (ויקרא יב). הפרק עוסק באחת החוויות האנושיות המופלאות והנשגבות ביותר, הלידה. שתי שאלות מטרידות עולות מהפרק: א. מדוע היולדת נחשבת טמאה? מה מטמא בהבאת חיים חדשים אל העולם, ומדוע היולדת צריכה להביא בין היתר קורבן חטאת המתקשר בתודעתנו בחטא? ב. מדוע משך זמן ההיטהרות לאחר לידת נקבה כפול מאשר בלידת זכר?

התורה מציינת שהיולדת צריכה להביא לבית המקדש שני קורבנות: קורבן עולה, הנשרף כולו על המזבח, וקורבן חטאת, שעל פי רוב כשמו, בא לכפר על חטא. מדוע היולדת נדרשת להביא קורבן זה? האם יש בלידה ממד של חטא או מעשה לא ראוי? ההסבר הרגיל הוא שאף שהלידה אינה חטא, דם היולדת הוא מטמא ויש להיטהר ממנו. סביר להניח שהלידה, עניין כה פלאי (ועל אחת כמה וכמה לגברים שאינם חווים אותו בגופם) ואף מסוכן, ובמיוחד בימים עברו, יעורר חרדה ויצריך כלים שייתנו תחושה של שליטה.¹

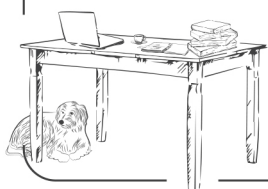
אמא במרכז

אנו נוהגים לייחס ערך שלילי לטומאה, אבל טומאה במובן המקראי וההלכתי אינה קשורה בהכרח ברוע או במשהו פגום. הטומאה היא מצב של חסר – אישה שנשאה בתוכה חיים חדשים ועתה ילדה אותם מתוכה, חובקת אמנם את תינוקה הפעוט, אבל היא נמצאת במצב של חסר. התורה מספקת ליולדת זמן להתמלא מחדש ולהתאושש נפשית וגופנית כאחד. פרק הזמן זה מאפשר לה לא רק להתארגן כאם לתינוק או תינוקת, אלא גם להרהר בחוויה שעברה ובמשמעותה. תיאורטיקניות פמיניסטיות משערות שנשים הן אלה שיזמו את חוקי ההרחקה מנשים במחזור ואחרי לידה, הנשים הן אלה שבחרו לבלות פרק זמן בחברה נשית תומכת ולהימנע מקשר זוגי, שלא התאים להן בתקופות אלה.²

האמור לעיל מאיר את חוקי ההרחקה של נשים באור חדש, אבל עדיין אינו עונה על השאלה, כיצד נוכל לראות את הלידה כקשורה בחטא? חז"ל הטעימו שעל אף החיוב בחטאת, הלידה אינה כרוכה בחטא. ובכל זאת, דומה שבאופן לא מודע, נעשה קישור בין לידה ובין חטא. והדבר אינו פשוט, שהרי הלידה היא החוויה האנושית הקרובה ביותר למעשה הבריאה, ויש בה דווקא קדושה יתרה. נחמה ליבוביץ קבעה שדווקא הקרבה לקדושה היא שמעוררת באישה תחושה של טומאה. היא משווה זאת לדבריו

¹ דם היולדת מטמא, אולם יש להדגיש שלא כל דם מטמא, למשל, דם ברית המילה. מה ההבדל בין דם לדם? לורנס הופמן טוען שדם הברית נגרם באופן רצוני ומכוון ולעומת זאת, דם המחזור והלידה אינו נשלט או רצוני.

² ביטוי ספרותי לגישה זו נמצא בספר "האוהל האדום" מאת אניטה דיאמנט (תרגמה שושנה גורי, הוצאת מטר 2008). תנועת נשים בין לאומית בשם זה גורסת שגם כיום יש לאפשר לנשים "אוהל לעצמן", שבו יוכלו להתכנס ולחגוג את נשיותן ללא נוכחות גברית.

של הנביא ישעיהו לאחר שזכה בהתגלות: "אמר אוי לי כי נדמית כי איש טמא שפתיים אָנֹכִי [...] כִּי אֶת הַמֶּלֶךְ ה' צָבָאוֹת רָאוּ עֵינַי" (ישעיהו ו, ה). האישה שהתקרבה כל כך לקדושה חשה, לדידה של ליבוביץ, בחוסר הערך ובנחיתותה מול הבורא ועל כן עליה להביא קורבן חטאת. הסבר זה בעייתי בעיניי, שכן, אילו כך היה הדבר, התורה לא הייתה צריכה לחייב את הנשים להביא קורבן חטאת. הן היו מביאות קורבן על בסיס תחושתן האישית.

חשוב מכך, איני סבורה שתחושת חוסר ערך ונחיתות אופיינית לנשים לאחר לידה (לפחות כך היה הדבר אצלי ואצל חברותיי). אדרבה, ייתכן שהתשובה לשאלה נמצאת דווקא בכיוון הפוך, לא נחיתות אלא ההפך מכך. חוויית הקרבה לאל ולקדושה בהקשר של היריון ולידה היא נשית במהותה. גבר עשוי להיות שותף ואמפטי, אבל התרקמות החיים החדשים, נשיאתם, המעקב הזהיר אחרי התפתחותם והבאתם אל העולם קורים בגופה של האישה.

שותפות של הקב"ה עם היולדת

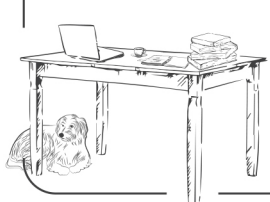
לאחר לידת בנה הבכור קראה חווה, האם הראשונה בתולדות העולם: "קִנִּיתִי אִישׁ אֶת יְהוָה" (בראשית ד, א). פרשנים רבים מדגישים את השותפות ביצירת האדם, רש"י פירש את הכתוב "את יהוה": "עם יהוה". הוא ממשיך בעקבות המדרש: "כשברא אותי ואת אישי הוא לבדו בראנו, אבל בזה שותפים אנו עמו." אלא שהתורה מדברת בלשון יחיד "קניתי" (לא "קנינו"). כלומר, הבאת החיים לעולם היא שיתוף פעולה בין האל ובין האישה, תפקידו של הגבר בתהליך הוא חיוני אבל קצר למדי.

דומה שגברים עלולים לחוש מודרים וממודרים מן השותפות המופלאה הזאת עם האל ביצירת חיים חדשים (ובעיקר בעולם העתיק, שבו האב לא היה נוכח בתהליך הלידה או שותף לו). תחושות אלה עשויות להסביר, ולו באופן חלקי, את החיוב של האישה בהבאת קורבן חטאת. קורבן החטאת הוא בבחינת מענה לתחושות שעשויה אישה שילדה לחוש. בתגובה להתעלות (ואולי גם עליונות?) של יולדת, חיוב על הבאת קורבן חטאת, המזכיר, גם אם באופן עקיף, חטא שחטאה (או שהייתה עשויה לחטוא), חטא הגאווה. גם אם אישה אינה חשה אשמה, הקורבן בא להזכיר לה שעליה לחוש כך... דומה שהחיוב בהבאת חטאת שימש גם להזכיר לאישה את מקומה בחברה פטריארכלית ולהחזירה ממעמד של שותפה לבריאה למעמד נחות בהרבה.

הבשורה הטובה כאן היא, שחיוב היולדת להביא קורבן חטאת (חיוב מטריד כשלעצמו), בא דווקא מהכרת סגולתה המיוחדת של האישה, כוחה ועוצמתה!

מדוע זמן ההיטהרות אחרי לידת בת כפול? האם זה מלמד חלילה שבנות מטמאות יותר מבנים? שבנות מלוכלכות (או מלכלכות) יותר מבנים? האם ההחמרה בלידת בנות מלמדת שבנים עדיפים? פירושו של רבי שמעון בר יוחאי אכן מסביר את הדברים בקו הזה:

בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה, לפיכך אמרה תורה תביא קרבן [...] ומפני מה אמרה תורה זכר לשבעה ונקבה לארבעה עשר? זכר שהכל שמחים בו מתחרטת לשבעה, נקבה שהכל עצבים בה מתחרטת לארבעה עשר (בבלי נידה לא ע"ב).

כלומר, לוקח לאישה זמן רב יותר להתאושש לאחר לידת בת, כי כולם "עצבים בה". באותו עמוד הגמרא מנסחת את הדברים ככלל: "אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות. אשרי מי שבניו זכרים, ואוי לו למי שבניו נקיבות" (בבלי קידושין פב ע"ב).

ב. אי נחת ככוח יצירתי

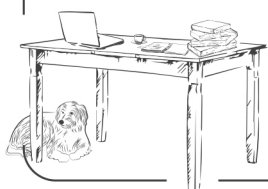
כקוראים וכקוראות מודרניים, יש לנו לא אחת מורת רוח בקוראנו בספרות הקנונית שלנו. ספר הספרים מזמן לנו לעתים פרקים מקוממים – התנהגות רצחנית, אלימות נוקמנית, חוסר שיוויון בין המינים ועוד – אלה עשויים להרחיק אותנו ממנו. דומה שגם הפרק שלפנינו עשוי לעורר בנו אי נחת. אמנם ניכרת בו רגישות כלפי היולדת וההבנה לצרכיה לחזור באופן הדרגתי לא רק לשגרת יומה אלא גם אל בית המקדש. ובכל זאת, עולות מהפרק לפחות שתי שאלות מטרידות שיש לתת עליהן את הדעת: א. מדוע היולדת נחשבת טמאה? מה מטמא בהבאת חיים חדשים אל העולם ומדוע היולדת צריכה להביא בין היתר קרבן חטאת המתקשר בתודעתנו בחטא? ב. מדוע משך זמן ההיטהרות לאחר לידת נקבה כפול מאשר בלידת זכר?

לפני שאתייחס לשתי השאלות הללו, אעמוד על שלושה סוגי התמודדויות אפשריים העומדים לרשותנו בפגישתנו עם עניינים מטרידים במסורתנו. התמודדויות אלה עשויות "לגאול" את הטקסטים המקודשים, גם את הקשים שבהם:

הדרך הראשונה: הכרה בהתפתחות הדורות. עלינו להזכיר לעצמנו שיש דברים שהיו אולי יפים לשעתם, ומה טוב שהיהדות צעדה מאז כברת דרך ושינתה את גישתה בעניינים רבים, כך למשל בעניין בן סורר ומורה ופרשת סוטה (וראו דוגמה נוספת להלן).

הדרך השנייה: יש לנו זכות המחאה – מותר לנו, ואולי חובה עלינו להתקומם נגד מה שנראה לנו כחוסר צדק משווע. לדוגמה, קריאה לנקמה או אפלייה בין בני אדם על רקע מגדרי או חברתי. יש הרואים במחאה כזו חילול הקודש אבל דומה בעיניי שההפך הוא הנכון. לא לחינם נקראנו "עם ישראל", כבר יעקב, אבינו הקדמון נאבק עם האל. שומא עלינו להצהיר שיש בתנ"ך ובמסורת שלנו עניינים שאין אנו יכולים לקבלם.

הדרך השלישית והמורכבת ביותר: הצצה מבין החרכים של הפרשנות המקובלת לאמור בתורה. להציג קריאה חתרנית וחיפוש קולות חדשים הגנוזים בתורה. עתים אם נתעכב על מילים ורעיונות שלא ניתנה להם תשומת לב מספקת ואם נקרא טקסטים מקוממים קריאה מדרשית, יתגלו לעינינו פירושים לא צפויים וגישות מפתיעות. בשורות הבאות אבקש לקרוא קריאה רעננה בפרק ולענות על שתי השאלות שהצגתי כאן. בעולם העתיק (ואולי לא רק בו) בנים היו בדרך כלל רצויים יותר, הם אלה שירשו את האב והמשיכו את השושלת המשפחתית והם שסייעו בכלכלת המשפחה. יעיד על כך גם מדרש שנאמר על הפסוק השני בפרקנו, נרמז על התנהגות מינית ראויה: "אשה מזרעת תחלה – יולדת זכר, שנאמר: 'אִשָּׁה כִּי תִזְרֶיעַ וְיָלְדָה זָכָר'" (בבלי ברכות ס ע"א). חז"ל עודדו את הגבר להיות רגיש לצרכיה של רעייתו ולאפשר לה להגיע לפורקן מיני ("להזריע") ראשונה. כפרס על התנהגות מתחשבת זו באה ההבטחה לבן זכר. כמה מאכזב לגלות במדריך קצר זה לזוגיות, שרגישות כלפי האישה שלושה בהבטחה להולדת איש.

עדיפות הבנים היא אכן מטרידה, אולם אם נסכים להיפרד מצורת המחשבה המסורתית הזאת נוכל למצוא לפחות שלושה הסברים היכולים אולי לזרוע אור אחר על החיוב בתהליך היטהרות שמשכו כפול במקרה של הולדת בת, האחד רפואי, השני הלכתי והשלישי תרבותי-פסיכולוגי.

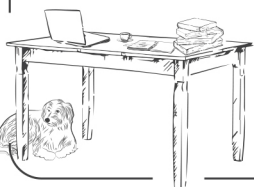
ראשית, חז"ל סברו שלידת בת כואבת יותר מלידת זכר ועל כן האישה זקוקה לזמן רב יותר כדי להתאושש.³ יש אף, כאמור, הטוענים שנשים הן אלה שייסדו את חוקי ההרחקה כדי להגן על עצמן בתקופות שבהן הן אינן מעוניינות ביחסי מין. שנית, באופן פרדוקסלי, ככל שדבר קדוש יותר, הוא מטמא יותר. כשחז"ל מתווכחים על קדושתם של ספרים אחדים, הם שואלים אם הם "מטמאים את הידיים". האם ייתכן שלידת בת נתפשה כעניין שיש בו נגיעה לנשגב? לחיים עצמם? לסודותיהם? זה מביא אותי להסבר האפשרי השלישי: במקרה של הולדת נקבה, האישה אינה רק מוסיפה חיים בעולם, אלא גם מביאה לעולם יולדת נוספת באופן פוטנציאלי, והיא בתורה תלד צאצאים ותוסיף חיים, וסגולה זו היא הסיבה לטומאה הכפולה.

1. על קינים ורחמים

ומן התורה אל תקופת בית המקדש השני כפי שהוא משתקף בספרות חז"ל (על עבודת בית המקדש הראשון אין לנו כמעט מידע, ואף רוב ענייני בית המקדש השני ידועים לנו רק מעדויות שלאחר חורבנו). המשנה עוסקת ב"קרבת הקן" כלומר קרבן של שני תורים או בני יונה, ומתייחסת אליו כקורבנה של היולדת. כאמור, לא רק יולדות היו צריכות להביא קרבן עוף, אלא גם מצורעים, זבים ונזיר שנטמא למת. אולם כשחז"ל דנים בקרבן הקן, הם מדגימים את הדינים רק על נשים, דבר שאינו שכיח בספרות חז"ל. לדוגמה, בדיון על ערבובים ובלבולים היכולים להתרחש כתוצאה מנטייתם של העופות להתעופף, נאמר: "שתי נשים, לזו שתי קינים ולזו שתי קינים – פרח מזו לזו, פוסל אחד בהליכתו" (קינים ב, ב).

מדוע נתפש קרבן הקן כקרבן נשים? התשובה הפשוטה שיולדות וזבות היו רוב המקריבות של קרבן הקן. אולם דומה שיש גם קשר מהותי יותר בין נשים ובין ציפורים בקן. אישה שילדה זכתה שהעובר שהיה עד אז מוסתר ועלום בתוכה הפך לבר קיימא, ליצור בעולם. קורבן העוף ובעיקר אם מדובר בגוזלים הגוזלים הספונים בקן מזכירים עובר ברחם אמו. האם נקראת להקריב בתמורה לתינוקה שלה ככפרה "תינוקות" אחרים, פרקטיקה זו מוכרת לנו גם מתרבויות אחרות. הדבר נראה אולי אכזרי אבל אפשר לזהות כיצד הקרבן הספציפי הזה בא לענות על חרדות עמוקות של אם צעירה.

³ הגמרא מביאה בעניין זה ציטוט ובו נאמר: "חבלי של נקבה מרובין משל זכר" ומסבירה "זה בא כדרך תשמישו וזה בא כדרך תשמישו; זו הופכת פניה וזה אין הופך פניו" (בבלי נידה לא ע"א).

*

על-אף שלא היה שוויון מגדרי בעת העתיקה, ועל-אף שניתן לזהות יחס מורכב למקומן של נשים בטקסים דתיים וביחס לקדושה, נוכל לזהות את תשומת-הלב שמקדישה התורה לחוויה הרוחנית של נשים, ולשיתופן בקדושה, בזכות, לא בחסד. קריאה חומלת של הטקסטים הקנוניים יכולה לפתוח צוהר להבנה חדשה של מסורתנו רבת הפנים.

